

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ

Розкрито зміст і структуру фінансового механізму на основі різних підходів вчених-економістів, визначено головні причини розбіжностей щодо тлумачення цього поняття. Обґрунтовано необхідність застосування останнього для реалізації основних цілей фінансової політики на макро- і мікрорівнях.

Ключові слова: фінансовий механізм, організація фінансових відносин, система управління фінансами, цілі фінансової політики.

У ринкових умовах фінансовий механізм виступає важливим інструментом розподілу і перерозподілу ВВП на різних рівнях господарювання. А тому ця категорія заслуговує на увагу науковців.

Тлумачення поняття фінансового механізму та визначення його складових висвітлено в працях багатьох вчених-економістів, зокрема: І. Т. Балабанова, А. Д. Данілова, Н. А. Дехтяр, А. О. Єпіфанова, О. М. Ковалюка, М. І. Крупки, С. В. Львовичкіна, В. М. Опаріна, А. М. Поддєрьогіна, В. М. Федосова, С. І. Юрія та ін. Проте в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Але аналіз еволюції поглядів у фахових працях зарубіжних і вітчизняних вчених щодо тлумачення поняття «фінансовий механізм», зокрема визначення його складових, допоможе поглибити знання про сутність терміну в теоретичному аспекті та ефективність взаємодії його складових у практичному застосуванні.

Метою статті є узагальнення теоретичних основ фінансового механізму, уточнення поняття та визначення його складових на основі розгляду основних підходів у науці.

Значна кількість дослідників (Т. Є. Бондар, А. О. Єпіфанов, Н. Є. Заяц, Г. Я. Ільницька, О. М. Ковалюк, Л. М. Лозовський, В. П. Москаленко, Б. А. Райзберг, О. Р. Романенко, Б. А. Стародубцева, М. К. Фісенко, О. В. Шипунова та інші) розглядає фінансовий механізм як органічну частину єдиного господарського механізму, «тому його дослідження, удосконалення і т. п. вимагає комплексного підходу... Зміна організаційної структури господарського механізму неминуче зумовлює кількісні і якісні зміни у фінансовому механізмі» [7, с. 15].

Поняття господарського механізму в зарубіжній економічній літературі майже не зустрічається, на відміну від вітчизняної, де цей термін використовується досить часто. Господарський механізм є засобом, який приводить у дію систему управління. Але ідентичної точки зору на пояснення його сутності і складу серед вчених немає, ці судження мають суб'єктивний характер.

У період функціонування планової економіки фінансовий механізм не розглядався окремо, оскільки складання і затвердження фінансових планів і бюджетів та їх фінансування здійснювалося у централізованому порядку і «якщо підприємству виділявся обсяг капіталовкладень, то питання забезпечення фінансуванням не становило проблем» [5, с. 4].

Неоднозначність тлумачення поняття «фінансовий механізм» пояснюється тим, що досить тривалий час велася дискусія між вченими з приводу того, чи доцільно взагалі виділяти окреме самостійне поняття. Західні вчені всебічно досліджують фінансові методи, форми, способи впливу на суспільство, державу чи окремих суб'єкт господарювання, що є окремими елементами фінансового механізму. Та, «незалежно від того, визнаємо ми чи ні поняття «фінансовий механізм», держава за допомогою певних методів і прийомів здійснює регулювання соціально-економічного розвитку країни, і це визнано всіма вченими-економістами світу» [9, с. 25].

Н. А. Дехтяр і О. М. Ковалюк вказують на необхідність виокремлення всіх основних складових фінансового механізму та вивчення їхнього практичного застосування для розроблення оптимальної фінансової політики, яка б дозволила максимально використовувати наявний фінансово-економічний потенціал країни (підприємства). Вчені зазначають, що нехтування окремими структурними елементами цього механізму є однією з основних причин загрози фінансової стійкості країни (суб'єкта господарювання), незадоволення суспільних потреб.

Отже, для початку слід зазначити, що достатньо велика кількість вчених-економістів за методом впливу на соціально-економічний розвиток у структурі фінансового механізму стандартно виділяє дві підсистеми: фінансове забезпечення і фінансове регулювання, які реалізуються за допомогою фінансових важелів (важелів впливу). Це пояснюється тим, що такий вплив фінансового механізму має як кількісний, так і якісний аспект.

В. К. Сенчагов розкрив суть фінансово-кредитного механізму в умовах адміністративно-командного господарювання як взаємопов'язаної системи методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами та кредитом (щодо останнього, то це організаційні структури і правове забезпечення фінансово-кредитної системи). Така структура механізму відображала «домінанти адміністративного управління економікою» [9, с. 27], а тому тут фінансово-кредитне планування – основна підсистема цього механізму. На початку 90-х рр. ХХ століття українські вчені С. Я. Огородник, В. М. Опарін, В. М. Федосов виділяли «фінансово-кредитний механізм» як окрему економічну категорію і визначали у його складі

підсистеми фінансово-кредитного забезпечення і фінансово-кредитного регулювання.

У роки незалежності М. І. Крупка займався дослідженням поняття «фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку» [8]. Вчений стверджує, що фінансово-кредитний механізм є неподільною цілісною категорією, пояснюючи це нерозривністю і тісним взаємозв'язком фінансів та кредитних ресурсів.

Інша група науковців виокремлює в структурі фінансового механізму різні компоненти: фінансові методи, форми, важелі, інструменти впливу на розвиток суспільства або окремого суб'єкта господарювання. О. М. Ковалюк наголошує на відсутності джерел правового, нормативного та інформаційного забезпечення для реалізації складових фінансового механізму та невіддільності такої складової, як фінансова політика, яка визначає засади реалізації цього механізму. З такої позиції фінансовий механізм – «це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення фінансовою політикою на мікро- та макрорівні» [7, с. 22]. Отож, з початку ХХІ століття

особлива увага звертається на питання нормативно-правового та інформаційного забезпечення фінансового механізму, що є запорукою його ефективного, регульованого і безперервного функціонування. А тому розглядати фінансовий механізм без такого забезпечення практично неможливо.

Отже, на сьогодні в науково-економічній літературі найчастіше зустрічається структура фінансового механізму, що складається з п'яти основних елементів: фінансових методів, фінансових важелів, правового, нормативного та інформаційного забезпечення. Час від часу окремі автори вносять у цю структуру свої корективи. Наприклад, одні додають такий компонент як організаційне забезпечення, також виділяють фінансові інструменти (В. М. Федосов, С. І. Юрій); інші залучають фінансові відносини (А. О. Єпіфанов та ін.); ще інші – фінансовий контроль (Н. М. Давиденко, О. Є. Данилевська-Жугунісова); окремі ігнорують інформаційне забезпечення (В. С. Загорський, Ю. І. Ляшенко та ін.) і Т. д.

Інтерпретація зарубіжними і вітчизняними науковцями фінансового механізму як засобу відображення і впливу на організацію фінансів і фінансових відносин на всіх рівнях економіки зображено в таблиці 1.

Таблиця 1. Тлумачення сутності фінансового механізму як елемента управління фінансовими відносинами*

Автор	Визначення
Азріліян А. Н.	Складова частина господарського механізму; сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується реалізація широкої системи розподільчих відносин, формування доходів і нагромаджень, формування і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів [2, с. 583]
Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.; Василик О. Д.; Ляшенко Ю. І.	Сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення, [20, с. 35]
Дробозіна О. Л.	Система встановлених державою форм, видів і методів організації фінансових відносин [18, с. 34]
Федосов В. М., Юрій С. І., Глущенко А. С.	У вузькому розумінні – це сукупність конкретних фінансових методів і важелів впливу на формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання та населення [21, с. 89]

* Складено автором

Таким чином, найбільш визначальною ознакою фінансового механізму є наявність організаційних, нормативно-правових і методичних положень щодо організації фінансових відносин для досягнення певного роду стратегічних і тактичних цілей.

У таблиці 2 наведено основні підходи зарубіжних і вітчизняних вчених до визначення поняття «фінансового механізму» з точки зору засобу впливу на соціальний та економічний розвиток суспільства чи окремого підприємства.

Отже, формування і реалізація фінансової політики виявляється за допомогою фінансового механізму через фінансовий вплив на соціально-економічний розвиток. А тому фінансовий механізм «відображає напрями, характер і сутність функціонування фінансів у суспільстві» [11, с. 54].

Окремі автори стверджують, що існування і функціонування фінансового механізму суб'єкта господарювання обумовлене єдністю фінансових відносин і грошового капіталу (фінансових ресурсів) (табл. 3).

Варто зазначити, що поняття «фінансовий механізм» у А. О. Єпіфанова та ін. інтегрується в єдиний «фінансово-економічний», до складу якого вони внесли

стратегічні, тактичні і оперативні цілі, яких повинно досягнути підприємство. Г. Я. Льницька для покращення фінансово-господарської діяльності запропонувала залучити систему управлінського обліку.

Значна частина вчених-економістів розглядає фінансовий механізм на рівні функціонування суб'єкта господарювання як систему управління фінансами.

А. М. Поддєрьогін зазначив, що «фінансовий механізм – це система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів грошових коштів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати діяльності, а також досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства, тобто ефективного використання фінансового механізму є змістом фінансового менеджменту» [12, с. 17]. Отже, вчений не ототожнює фінансовий механізм з фінансовим менеджментом.

Досліджуючи питання фінансового механізму і злагодженої роботи його елементів для досягнення тактичних і стратегічних цілей, Н. А. Дехтяр визначає фінансовий механізм в управлінні суб'єктом господарювання як цілісну систему управління фінансами підприємства, яка призначена для взаємодії об'єктів і суб'єктів господарювання у сфері фінансових

відносин, формування і використання фінансових ресурсів, забезпечення ефективного впливу фінансової діяльності на кінцеві результати роботи підприємства [3, с. 18]. Вчена одна з перших розглянула зовнішню і внутрішню будову структури фінансового механізму діяльності суб'єкта господарювання.

Таблиця 2. Тлумачення сутності фінансового механізму як засобу впливу на соціально-економічний розвиток суспільства або окремого підприємства*

Автор	Визначення поняття «фінансовий механізм»
Мочерний С. В. та ін.	Комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку і соціальних потреб громадян [4, с. 817]
Заяц Н. Є., Фісенко М. К., Бондар Т. Є.	Найважливіша підсистема господарського механізму; сукупність методів та форм, інструментів і важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства в процесі здійснення розподільчих і перерозподільчих фінансових відносин [15, с. 142]
Кірейцев Г. Г.	Сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства [6, с. 20]
Львовичкін С. В., Данілов А. Д.	Системна [17, с. 64] сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив [9, с. 32; 17, с. 64]
Олійник В. Я.	Сукупність фінансових регуляторів, за допомогою яких здійснюється досягнення реалізації економічних інтересів рушійних сил у функціональній системі економіки [10, с. 20-21]. Має «значний потенціал позитивного впливу на розвиток суспільного виробництва...» [10, с. 22]
Опарін В. М., Романенко О. Р. Стеців Л. П. та ін.	Сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [11, с. 55; 14, с. 42]
Райзберг Б. А.	Складова частина господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин» [13, с. 369]
Ткаченко С. О.	Дозволяє здійснювати ту або іншу фінансову політику держави, складається із сукупності фінансових ресурсів, що перебувають у його розпорядженні, й методів державного регулювання економіки за допомогою цих ресурсів [16, с. 15]
Федосов В. М., Юрій С. І., Глущенко А. С.	У широкому розумінні – це комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [21, с. 89]

* Складено автором

Таблиця 3. Тлумачення фінансового механізму як системи фінансових відносин і фінансових ресурсів суб'єкта господарювання*

Автор	Визначення
Аранчій В. І.	Сукупність форм і методів формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення фінансової діяльності підприємства [1, с. 104]
Волков О. М., Балабанов І. Т.	Система фінансових важелів впливу на організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів [23, с. 114]
Єпіфанов А. О., Москаленко В. П., Шипунова О. В.	Найважливіша складова господарського механізму, що відбиває сукупність фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів і відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства [5, с. 8]
Загорський В. С., Вовчак І. Г., Благун І. Р.	Сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується система розподілу і перерозподілу ВВП, формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів економіки [19, с. 51].

* Складено автором

А. Д. Данілов [17] стверджує, що фінансовий механізм – це, перш за все, система (системна сукупність). Цієї думки притримується значна частина фахівців, хоча трактують таку систему по-різному: як систему методів, відносин, важелів, дій, впливу, санкцій і стимулів тощо.

На нашу думку, фінансовий механізм слід тлумачити не просто як фінансові відносини, а як організацію фінансових відносин. Тобто він має сприяти оптимальній організації фінансових відносин, які виникають між державою і суб'єктом господарювання, між різними суб'єктами господарювання, між державою чи підприємством з банківськими або фінансово-кредитними установами і т.д. Отже, фінансові відносини виступають об'єктом впливу фінансового механізму, а тому вважаємо недоцільним вносити такі

відносини в структуру останнього. З цього приводу логічним є визначення А. Д. Шеремета, Р. С. Сайфуліна, які зазначають, що «фінансовий механізм – це система управління фінансовими відносинами підприємства через фінансові важелі за допомогою фінансових методів» [22, с. 13].

А. А. Воеводін, А. Н. Жилкіна визначають фінансовий механізм як систему управління фінансами, яка складається з двох підсистем, – механізмів управління фінансовими відносинами та грошовими фондами. Отже, спостерігається ототожнення фінансового механізму і фінансового менеджменту. У такому випадку поняття господарського механізму і системи управління також ототожнюються. Але цей підхід має суперечливий характер, оскільки, за словами Б. А. Райзберга і Р. А. Фатхутдінова, поняття «система управління»

ширше, адже окрім видів, форм, методів і функцій управління (які містить господарський механізм) залучає також керівний апарат, який виконує функції управління.

Ці методологічні розбіжності щодо тлумачення терміну «фінансовий механізм» спричинили те, що поняття фінансового механізму, з одного боку, одержало розширене тлумачення, а тому чи не кожна проблема фінансово-господарської діяльності почала зараховуватися до питань фінансового механізму, а з іншого – фінансовий механізм став отожднюватися з іншими механізмами» [3, с. 16].

Отже, фінансовий механізм – це системна сукупність фінансових методів, важелів, які використовуються на всіх рівнях економіки суб'єктами для їхньої злагодженої роботи та організації фінансових відносин (організаційне забезпечення) при наявному нормативно-правовому та інформаційному забезпеченні з метою досягнення намічених цілей і завдань фінансової політики.

Отже, основними причинами розбіжностей щодо тлумачення поняття «фінансовий механізм» можуть бути наступні твердження: 1) ведення дискусії протягом тривалого часу між вченими щодо доцільності виділення і тлумачення поняття «фінансовий механізм»; 2) вивчення цього поняття на всіх рівнях і в різних сферах економіки зумовлює необхідність індивідуально-суб'єктивістського підходу до організації фінансово-економічних відносин, що доводить неможливість створення універсального фінансового механізму; 3) визначення поняття «господарського механізму» і його складових не має об'єктивної основи, що ускладнює тлумачення місця і ролі фінансового механізму як складової господарського механізму; 4) проблема повноти тлумачення поняття «фінансового механізму», його складових відповідно до функціонування цього механізму у фінансовій системі, що складалася в тій чи іншій країні під впливом трансформаційних перетворень економіки (планова, перехідна, ринкова економіки) у відповідних часових проміжках.

Список літератури

1. Аранчій, В. І. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / В. І. Аранчій. – К.: Профспілка, 2004. – 304 с.
2. Большой экономический словарь [Текст] / Под ред. А. Н. Азриляна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1472 с.
3. Дехтяр, Н. А. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання [Текст]: монографія / Дехтяр Н. А., Люта О. В., Пітуль Н. Г. – Суми: Університетська книга, 2011. – 182 с.
4. Економічна енциклопедія [Текст]: У трьох томах / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.). – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 952 с.
5. Єпіфанов, А. О. Обґрунтування фінансового механізму підприємства [Текст] / А. О. Єпіфанов, В. П. Москаленко, О. В. Шипунова // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 3-13.
6. Кірейцев Г. Г. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / за ред. Г. Г. Кірейцева. – К.: ЦУД, 2002. – 268 с.
7. Ковалюк, О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) [Текст]: монографія / О. М. Ковалюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, – 2002. – 396 с.
8. Крупка, М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України [Текст]: монографія / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.
9. Львовичкін, С. В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання [Текст] / С. В. Львовичкін // Фінанси України. – 2000. – №12. – С. 25-33.
10. Олійник, В. Я. Фінансовий механізм у системі економічного розвитку [Текст] / В. Я. Олійник // Фінанси України. – №5. – 2001. – С. 17-23.
11. Опарін, В. М. Фінанси (Загальна теорія) [Текст]: навч. посібник / В. М. Опарін. – 4-те вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.
12. Поддєрьогін, А. М. Фінанси підприємств [Текст]: підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Г. Г. Нам та ін. / за заг. ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
13. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозовский, Б. А. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 2-е изд., испр. – 479 с.
14. Романенко, О. Р. Фінанси [Текст]: підручник / О. Р. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2002. – 312 с.
15. Теория финансов [Текст]: учеб. пособие / ред. Н. Е. Заяц, М. К. Фисенко, Т. Е. Бондарь и др. – 2-е изд., стереотип. – Мн.: Высш. шк., 1998. – 178 с.
16. Ткаченко, С. О. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / С. О. Ткаченко. – Харків: Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2008. – 312 с.
17. Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности [Текст]: монография / Под ред. к.э.н., проф. А. Д. Данилова. – Киевский экономический институт менеджмента. – Киев: ООО «ДКС центр», 2010. – 300 с.
18. Финансы. Денежное образование. Кредит [Текст]: учебное пособие / под ред. Л. А. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 479 с.
19. Фінанси [Текст]: навч. посібник / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Блазун, І. Р. Чуй. – К.: Знання, 2006. – 247 С.
20. Фінанси [Текст]: навчальний посібник / за заг. ред. Ю. І. Ляшенка. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 368 с.
21. Фінанси [Текст]: підручник / за заг. ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 687 с.
22. Шеремет, А. Д. Финансы предприятий [Текст]: учебное пособие / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 343 с.
23. Економіка підприємства [Текст]: учебник для вузов / под ред. О. И. Волкова. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 164 с.

РЕЗЮМЕ

Стрижик Ульяна

Трансформація взглядов на определение понятия финансового механизма

Раскрыто содержание и структуру финансового механизма, на основе изучения различных подходов ученых-экономистов определены главные причины разногласий относительно толкования данного понятия. Обоснована необходимость применения финансового механизма для реализации основных целей финансовой политики на макро-и микроуровнях.

RESUME

Strizhyk Ulyana

Transformation of views on the definition of the financial mechanism

Determines the content and structure of the financial mechanism, based on the study of different approaches of economists identified the main reasons for differences in the interpretation of this concept. The need for the financial mechanism for the implementation of the main objectives of fiscal policy at the macro and micro levels.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.